

איסור הגדל מזריעת שביעית דבר תורה דאורייתא ביסוד האיסור וגידרו

איסור ספיחין לר"ע מחמת 'קדושת שביעית'

א) אמרו בתו"כ (בהר) "את ספיח קצירך לא תקצור, מכאן שמכו חכמים על הספחים שיהיו אסורים שביעית". עוד אמרו בהמשך "וכי תאמרו - עתידים אתם לומר, מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו. אם אין אנו זורעים מה אנו אוספים. אמר רבי עקיבא מכאן שמכו חכמים על הספחים שיהיו אסורים בשביעית. וחכמים אומרים אין ספחים אסורים מדברי תורה אלא מדברי סופרים, וכו'.

ובגמרא פסחים (נ"א ע"ב) הביאו ברייתא "רבי שמעון אומר כל הספחים אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירק השדה וחכ"א כל הספיחין אסורים. ותרויהו אליבא דר' עקיבא, דתניא הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו, א"ר עקיבא וכי מאחר שאין זורעין מהיכא אוספין מכאן לספיחין שהן אסורין, במאי קא מיפלגי רבנן סברי גזרינן ספיחי כרוב אטו שאר ספיחי דעלמא ור"ש סבר לא גזרינן ספיחי כרוב אטו ספיחי דעלמא". [ובסתירת דין המשנה (פ"ט א') שאסור ר"ש כל הספיחין - חוץ מספיחי כרוב. כבר פירשו הראשונים יפה].

נמצאת שיטת ר"ע מפורשת לאסור ספיחין דבר תורה, ועפ"ז אין לך אכילת שביעית אלא באילנות וכמש"כ הראשונים. ואע"פ שהזכירו בתו"כ 'סמכו חכמים', הדעה הכמעט מוחלטת בראשונים שר"ע דבר תורה אסור לה. ומ"מ ספיחי כרוב לא נאסרו, שהדמיון לאילן מוציא אותם מהגזה"כ דזריעה ומעמידם חוץ לאיסור תורה.

וכבר התעוררו רבים בהלכה זו שהיא חדשה עד מאוד בכל הבנין הכללי של הלכות שביעית, דכמו שהזכרנו בפתיחה לדיני הקדושה מידת קדושה זו שונה בתבנית בניינה מכל הקדושות, שכל הקדושות מתחילות בסיבת רוממות, וזה נותן את דיני הפרישות. משא"כ קדושת השביעית היא להיפך, שניתנו לגידולי שביעית דינים המייחדים אותם לתשמיש מסויים (הנאתו וביעורו שווה לדעת רבנן), ויחודם לתשמיש זה הוא המפרישם מכל שאר הפעולות וההנאות, שכל תשמיש אחר שאינו עיקר היעוד מהוה פגיעה וחבלה ביחוד הראשון שלכך יחדתו תורה.

ומעתה כאשר אנו מוצאים הלכה זו דבר תורה הקובעת גידולי שביעית שלא יעמדו לשום תשמיש, וזה גופא דינם מדיני שביעית שלא ישתמשו בהם, כל אחד משתומם כיצד נפרנס הלכה זו בתוך הלכות הקדושה, הרי כל הקדושה זה יחוד הדבר לתשמישו הראוי, ומהי קדושת שביעית זו המפקיעה את הדבר מכל תשמיש.

וכ"ת דאיה"נ חידוש תורה זה דאיסור ספיחין אינו בא 'מקדושת' שביעית, אלא איסור אכילה חדש הוא ככל מאכלות אסורות, דכשם שאסרה תורה ערלה כך אסרה תורה ספיחין בשביעית.

לבד שהוא רחוק מן הסוגיא, כבר הוכיחו מדברי תוס' דזה אינו. דכתבו תוס' בקידושין (ב' ע"ב - ג' ע"א) שאלבא דר"ע אם ספיחין אסורים באכילה דבר תורה, כ"ש שהם אסורים בסחורה. ואם למדו תוס' 'סחורה' מק"ו 'מאכילה', לא יתכן שאיסור אכילה זה איסור חדש ככל מאכלות אסורות, שהרי דבר תורה מצאנו הרבה מאכלות אסורות באכילה ואין בהם איסור סחורה.

אלא ע"כ סברו תוס' דאיסור אכילת ספיחין לר"ע מיסוד משפטי הקדושה הוא, דקדושת שביעית היא המעכבת את

אכילתו, ובזה הוא הק"ו שאם כ"כ אלימא קדושתו עד שהיא מונעת אכילה, כ"ש שתמנע קדושתו את הסחורה. נמצא בה להדיא דאיסור אכילת ספיחין לר"ע מדיני קדושת שביעית היא באה. וכן נקט פשוט חזו"א בכ"מ. (והוא דלא כרדב"ז בבית רידב"ז על פאה"ש פ"א י"א).

וקושיא במקומה עומדת וזועקת כיצד יתכן שקדושת שביעית תאסור את הספיחין באכילה אחר שכל בנין משפטי שביעית וקדושתה עומדים ביחוד החפצא לתשמיש המותר - שזה הכח המונע כל תשמיש שאינו מותר.

דין הנזרע בשביעית, ודין 'כאילו' נזרע בשביעית

(ב) בגדר המתחדש בלפוטא פירשו תוס' רי"ד וחידושי רבינו דוד בפסחים, וכן מטמ' דברי תוס' בר"ה (ט' ע"א ד"ה וקציר - א') שחידוש הילפוטא אליבא דר"ע הוא לראות את העולה בשביעית - כאילו נזרע בשביעית. ונביא מהתורי"ד את לשונו "והפתרון של ר"ת יפה מאוד ועיקר, אלא שלא פירש למה הן אוסרין הספיחין אפילו קודם זמן הביעור. ונ"ל שזהו טעמו של ר"ע שהיה אוסר הספיחין אפילו קודם זמן הביעור, שכמו שאילו זרע שדהו בשביעית, אותה התבואה שגדלה אסורה מפני שעבר זרע, כך גם הספיחין שגדלו מאליהן על ידי שנפל הזרע לארץ גידוליהן אסורין וכו'. וה"ק קרא הן לא נזרע, וגם מה שגדלו מאליהן כאילו נזרעו על ידי אדם".

ובהמשך דבריו לגבי שיטת ר"ש בספיחי כרוב בדעת ר"ע, כתב "ר"ש אומר כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה. פירוש ר"ש ס"ל כר"ע דאמר כל הספיחין הגדלין מאליהן על ידי זרע הנושר בארץ אסורין כאילו זרען לכתחילה, והלכך כל אלו הספיחין אע"פ שהפקר הן, אסורין הן, שלא התיר הבורא בשביעית אלא פירות האילן והכרם שהן גדלין בלא זריעה" וכו'.

השיטה העולה מהדברים. א. 'הנזרע' בשביעית אסור מעיקר דין תורה לכו"ע בין לר"ע ובין לרבנן. ב. חידוש ר"ע מהילפוטא שהדין חושב את העולה מאליו כמו שהוא נזרע בשביעית, וזה איסורו. וכאשר אנו באים לברר מחודש זה, תחילה יש לנו להקדים עיון בחלק הראשון האוסר את הנזרע בשביעית איסור תורה לאכילה, ורק מכאן אחר כך יש לנו להשתדל בחלק השני המשווה את העולה מאליו וקובעו 'כאילו נזרע'.

ודין הנזרע בשביעית כבר נודע כנידון רחב. כאשר דעת הרמב"ם (פ"ד הט"ו) להתירו באכילה ד"ת, ואילו הראב"ד אסר. ובשיטת הראב"ד נקט חזו"א (ג' כ"ה) שאיסורו דרבנן. אמנם כבר עוררו דהראב"ד בהשגות על הרי"ף (סוכה ל"ט) הזכיר שאפילו השמור נאסר ד"ת. ועוד עוררו מדבריו בתמים דעים (והרחיב בהם בקה"י בכורות כ"ט סק"ב) דפירש בה מילתא בטעמא דסיבת האיסור מיסוד לא תאכל כל תועבה - כל שתיעבתי לך הרי הוא בכל תאכל.

ועל זה נוספו בידינו עתה תוס' בר"ה, ותורי"ד וחידושי ר"ד בפסחים שגם הם רואים איסור תורה בנזרע בשביעית. ועוד בזה דברי הגר"א בפירוש ירושלמי (רפ"ט). נמצאת שיטה רחבה הרואה בנזרע בשביעית איסור תורה. אמנם עדיין לא נודע לנו יסוד השיטה ומקורה.

והנה לפו"ר דין זה מפורש בירושלמי (שקלים י' ע"א) כדינא דעומר, דאבע"ל לא מצא ספיחין לקצור, מהו שיזרע לכתחילה לצורך העומר בשביעית. ודחי לה גמרא שאם הוא יעשה כן לא יהיה לו קרבן, שיהיה דינו שהקומץ קרב ושייריים אינם נאכלים. דאע"פ שהדבר כשר לקרבן גבוה, מ"מ אסור הוא באכילת הדיוט. ודחי לה דאשכחן קרבן עומר כזה, והוא

הרב אליעזר הכהן בן פורת

בקרבת הבא בטומאה דהקומץ קרב ושיריו אינם נאכלים. נמצאת סתימת הירושלמי מפורשת שכל הנזרע בשביעית נאסר באכילה ד"ת. וכמו שסבר מתחילה חזו"א ... ועיין מה שחזר ודחה לה. ונמצאת שיטת כל הראשונים הנ"ל כבר מפורשת בירושלמי.

אמנם בכל זאת לא באנו אלא לדינא, אבל טעמא עדיין לא ידענא, מה טעם לאסור דבר זה, וכי כל מאכל הנולד באיסור נעשה חפצא דאיסורא, הרי הנזרע בשבת אין איסור תורה בגידולים כלל, וכהנה הרבה, ומדוע ולמה הנזרע בשביעית פשוט לאיסור, מנ"ל האי מילתא ומה סברא בה.

והנה כנ"ל הראב"ד אמר בה מילתא בטעמא דהאיסור עולה מההלכה של כל שתיעבתי לך, וכבר הביא כו"כ מ"מ בה בקה"י הנ"ל. אמנם כאשר נבחן האם זו היא סברת שאר ראשונים שהבאנו, נראה כי מוכח שלא זו היא סברתם, שהרי אם זה היסוד לא יתכן לומר זאת בספיחין העולים מאליהם, שאם הנקודה היא 'התועבה' שביצירה, ספיחין שעלו מאליהן מה שיל"מ שהוא כאילו נזרע, הרי כל עצמו של איסור שבנזרע זה עווננו של הנזרע, ואיזה תוכן ומשמעות י"ל בעולה מאליו שיהיה שווה לנזרע בידים.

נמצא דבר זה מכריח כי שיטת הראשונים לאסור את הנזרע עולה משורש אחר, ועדיין לא נודע לנו מה יסוד האיסור וסברתו. ומעתה החובה הראשונה המוטלת עלינו זה לברר. א. מה הסברא האוסרת את הנזרע דבר תורה הן לר"ע והן לרבנן. ב. כיצד נכניס לתוך מסגרת איסור זה את הגדל מאליו אליבא דר"ע, שגם הוא יהיה 'כאילו נזרע בשביעית', אע"פ שבו לא נעשה מעשה איסור כלל.

דין ספיחין במוצאי שביעית

ג) עוד כתבו תוס' בקידושין (שם) שגם לשיטת ר"ע דספיחין אסורים דבר תורה, מ"מ דינם בירק בתר לקיטה, וכל הנלקט במוצאי שביעית, דבר תורה הוא חפצא דהתירא לכל דבר.

וכל המתבונן ימצא דבר זה כפלא גדול, שאם ספיחין הוא חפצא דאיסורא, הדעת נותנת שגידולו גרם לו, וא"כ אסור הוא בעודו במחובר קודם שנלקט, וכיצד יפקע איסורו במוצאי שביעית.

וכ"ת כל קדו"ש כך היא, שבירק אזלינן בתר לקיטה, והגדל בשביעית ונלקט בשמינית אין בו קדושה דבר תורה כלל וכמו שעולה מהמשנה והראשונים ומפורש בחזו"א, ואין אנו תמהים קדושה שהיתה בו להיכן אזלה.

אינו דומה כלל, דכאשר אנו עומדים על 'קדושת שביעית', כבר הקדמנו שכל מהות קדושת שביעית אינה קדושת חפצא בעצם, אלא חובת הנהגת הפירות בצורה מסוימת היא המונעת הנהגות אחרות - מחמת שהם סותרות לעיקר הנהגה הנרצית, וזה גופא מהות הקדושה ועצמה של קדושה. ובזה פשוט הדין שלקטת מוצ"ש לא תקדש, שעל ירק הנלקט במוצ"ש לא הוטלו דיני הנהגת פירות שביעית, וכיון שאין יחוד חפצא לאכילה וכו', כבר אין מונע מכל הנהגה שונה.

אבל כאשר אנו מדברים על ספיחין שזה נראה כאיסור חפצא דבר תורה, ואין בו הנהגות בחיוב המונעות הנהגות אחרות, בזה הדעת נותנת שהוא איסור חפצא בעיקר עצמו של גידול, ובה הפלא הגדול כיצד אנו תולים את האיסור במעשה הלקיטה, וכי איסור שהיה בו מחמת גידול להיכן הלך בכניסת שמינית.

ספיחין במאכל בהמה לשיטת רבי עקיבא

(ד) שיטת היראים (קנ"ח) דהלכה כר"ע שספיחין אסורין ד"ת, דכיון שאמרו בגמרא 'ותרווייהו אליבא דר"ע' ש"מ הלכה היא.

אמנם אעפ"כ פסק בדבריו הלכה שכל מאכל בהמה אין בו ספיחין, דדין הירושלמי (פ"ט ה"ה) שאין ספיחין בתבן וקש נכון גם לשיטת ר"ע דספיחין אסורין דבר תורה.

והנה בעיקר דין הירושלמי נחלקו האם זו הלכה דוקא בקש ותבן מחמת שאינם עיקר הגידול, או בכל אוכלי בהמה. ומלשוננו של היראים נראה שהתיר כל אוכלי בהמה.

אמנם השיטה חתומה עכה"צ, דכאשר מדברים על איסור תורה בספיחין, סברת ההיתר קשה בין אם מתירים כל מאכל בהמה ובין אם מתירים רק תבן וקש, דעכה"צ יש דבר 'מאכל' הקדוש קדו"ש דבר תורה, ואסרה תורה 'ספיחין' ד"ת, ומה"ת לחלק בין הדבקים, לומר לך שבמאכל אדם אסרה תורה ספיחין ולא במאכל בהמה.

ואע"פ שאפשר להשען על לשון המקרא מילפותא, שאמרו 'מה נאכל', ונאמר שמרומז בזה תביעה על חסרון 'אכילת גברא' לחוד. עדיין כל אחד מבין שאם אין לנו סברא לחלק ביניהם - לענין איסור ספיחין, לא הינו מחלקים. וסברת הדין צריכה ביאור יפה, והיא נעלמה.

היתר ספיחי כרוב

(ה) פתחנו בדברי הגמרא בפסחים שהברייתא שהתירה ספיחי כרוב בשביעית נאמרה אליבא דר"ע. נמצא שגם אם ספיחין אסורים דבר תורה, כרוב יוצא מן הכלל, ואע"פ שדינו כירק לכל דיני תורה, דין תורה זה של ספיחין שונה, ודין הכרוב שווה בו לאילן.

וכבר השתדלו בה הראשונים כיצד גם אם ספיחין אסור תורה ראוי לכרוב שלא יאסר, ופירשו דיצא הוא מן הכלל מדקדוק הדרשה, דכיון שהילפותא לר"ע ממאמר הכתוב 'הן לא נזרע ולא נאסוף', אין לך ללמוד מכך אלא את הגידולים הגדלים על ידי 'זריעה' מזרע הנופל, יצא כרוב שאינו גדל בדרך זו.

ולשוננו של התורי"ד "וספיחי כרוב נמי דומין לספיחי אילן, שהרי לא על ידי זרעין גדלין, אלא מקלחי כרוב הן צומחין כמו שצומחין הפירות מן האילנות".¹

¹ כאשר ביררנו כיצד מתרבה הכרוב, ומה הדרך לגדלו, עלה כי לפי הידוע בזמננו אין אפשרות לגדל אלא על ידי זריעת גרעינים. ודברי הגמרא והראשונים צריכים ביאור.

וביארו בה דהאמנם שגדל הוא מזרעים, מ"מ לא שייך בו זרע הנשאר בשדה משישית. דזרעי כרוב באים על ידי 'יצירת' זרע, ואינו ככל הזרעים, דלאחר לקיטתו מכניסים אותו לתהליך מסוים המוליד לו תפוחת המייצרת גרעינים בידי אדם, ואינו דומה לשאר נזרעים. וממילא אין בו 'ספיחי שדה' העולים מאליהן. וכל הנידון על איסור ספיחין שיחול עליו זה שייך רק על הממשיך וגדל בשביעית.

הרב אליעזר הכהן בן פורת

והנה פתח הרב בחילוק אחד וגמר בחילוק אחר, דפתח דבריו מדבר על צורת 'התחלת הגידול', שאינה דבר שגדל מזרע הנושר, וכמבואר בהערה. וסיים בצורת הלקיטה, שצורת אסיפת אכילתו היא כעלה היוצא מן הגזע בתבנית אילנות ולא כירק העולה מן השיח ככל ירקות השדה. אך יהיה אשר יהיה כוונתו דבכך יש לראות סיבה שפרי זה אינו כלול במה שאמרה תורה 'הן לא נזרע' שדבר זה אינו מוגדר דבר הנזרע.

וכל אחד מרגיש כמה ביאור הוא חסר אחר דבריו, שהרי אם לא שהיתה סברא לחלק בין כל ירק ובין כרוב כלפי שורש הדין דין תורה האוסר ספחין, ודאי רחוק הוא הדבר מאוד מאוד שנעמיד את כרוב במחלקת האילנות אחר שהוא פרי אדמה לכל משפטי תורה בכל המקומות, ואפילו בשאר דיני שביעית. וצריך להבין מה היא הסברא הנותנת להעמיד את הכרוב במחלקת גידולי אילנות לענין איסור ספחין דוקא בשונה מכל דיני תורה.

והמשכיל רואה כי מכלל דברי הראשונים האמורים בתבנית דין תורה דאיסור ספחין לראותם 'כאילו נזרעו' יש להוציא את הכרוב חוצה, שאם המידה היא 'כאילו נזרע' וזריעת כרוב זריעה אחרת היא, לכך יצא דוקא מדין זה, שהוא דין שכל עניינו זה 'כאילו נזרע'. אך על זה גופא צריכים אנו למשכן נפשנו להעמיד את התוכן של האיסור הגלום בכאילו נזרע באופן שישליך את הכרוב חוצה ויוציאנו מן האיסור.

איסור ספחין איסור 'אכילה' או איסור 'אסיפה'

ו) עוד נביא לעיין מדקדוק הרדב"ז בפסק הרמב"ם (פ"ד ה"ג) בשיטת ההלכה דספחין דרבנן, ומינה נשכיל לעמוד בה אף בשיטת ר"ע. דלשון הרמב"ם הוא "הירקות שדרך רוב האדם לזרוע אותן בגנות, ומיני תבואה וקטניות, כל הצומח מהן אסור מדבריהם, 'והמלקט' אותן מכין אותו מכת מרדות". וכבר עורר בה הרדב"ז שנאמר כאן דבר חידוש גדול שגם הלוקט ספחין ולא אכל לוקה מכת מרדות. ותימה מאי מילתא היא.

וכאשר זה לשון הרמב"ם על הספחין האסורים מחמת גזירה, ור"ע דאסר מדאורייתא דרש זאת מהמקרא שאמר הן לא נזרע ולא 'נאסוף', ודאי שיפרש בה הרמב"ם שלשיטתו יהיה איסור תורה דספחין קבוע אף על עיקר האסיפה, שגם האסיפה לחודא היא מרכז גדול באיסור תורה.

וודאי יש להבין בה מה נתייחד דין זה האוסר כל אסיפה, שהרי בכל משפטי שביעית לא אסרו אלא 'אסיפה' כדרך בעלים, ומדוע באיסור מסוים זה של ספחין ראוי לאסור אפילו בכל 'אסיפה' ולענוש על כך.

נמצאנו תמהים. א. כיצד דיני 'קדושת שביעית' מולידים איסור שכולו 'מניעת כל השתמשות'. ב. מה הטעם לאסור דבר תורה את הגדל מזריעת שביעית. ג. מה תוכן הדין הרואה בגדל מאליו 'כאילו נזרע'. ד. כיצד איסור חפצא דגידולי שביעית פקע מהחפצא במוצאי שביעית. ה. במה שונים ספחין בהמה שאינם בכלל איסור תורה דר"ע. ו. מדוע כרוב אינו ראוי לעמוד במסגרת תוכן איסור ספחין דבר תורה. ז. מדוע איסור ספחין ראוי לחול על 'האסיפה'.

זעזוע שביתת הארץ העולה מאכילת הנזרע בשביעית

ז) ונראה לפתוח בה פיתחא מהאי פרשתא שלמדנו בענין עומר בשביעית בסימן -, דלימד הירושלמי (שקלים) סברא שהנזרע בשביעית יותר ראוי להתפס באיסור אכילה כאשר הוא בא לכלל אכילת גברא. שגם אם הוא היה חפצא דהתירא כל זמן שהוא עמד לאכילת גבוה, משעה שבא לאכילת כהנים בהיתר שיריים זה סיבה לחדש בו איסור חפצא לאכילה - מחמת

הרב אליעזר הכהן בן פורת

הזריעה.

ופירושו שמחוג השביעית חג סובב למנוע את זיקת האדנות הנוצרת בין האדם ובין הארץ, שלא תעמוד הקרקע ברושם כיבוש אדנות ישראל בשביעית. ולכך כל הפעולות כולם העומדות לנידון הן בדין תורה והן בתקנות חז"ל הם נמדדות מהו רושם כיבוש האדנות הנולד מהם, ועל פי זה הוכרעה המידה לאיסור ולהיתר.

ולכך כאשר אנו מוצאים איסורים שאסרה תורה או שהרחיקו חז"ל, אנו למדים כי פעולות אלו קבועות ברושם אדנות וזיקת כיבוש הארץ בידי אדם בשיעור האסור. וכל המותר הוא עומד כאחיזת אדנות ורושם כיבוש בשיעור מועט שאין בו איסור. וכיון שהארכנו בשורש זה הרבה מאוד מאוד, הן בדיני שביתת קרקעות והן בקדושת הפירות, לכך לא נאריך כאן שוב.

כאשר נתבונן מתוך מוצא זה על תמונת אכילת גידולים שנזרעו בשביעית, נראה כי דעת וסברא לראות במעשה אכילת המתלקט בשביעית חיזוק לאחיזת אדנות הראשונה של הנזרע בשביעית. דשלמות אדנות זריעת השביעית משתקפת בחיתום אכילת הנזרע, דכמו שאמרו במנחות (ק"ג ע"ב) שלמות האדם בארצו זה 'שאוכל' הוא את 'זריעתו', וכל שלא זו אכילתו הרי הוא מן הקללות, וכיון ששלמות אדם כאדון בארצו זה באכילת זרעו, כל שזרע ואכל, השלים בזה את רושם אחיזתו כאדון הארץ בצורה היותר מושלמת ומוחלטת ששייך.

ומעתה נבין נפלא עד מאוד את עיקר ההלכה שהיתה פשוטה לירושלמי והראשונים שאיסור תורה הוא לאכול את הנזרע על ידי ישראל בשביעית, דבאשר מעשה אכילה זה קובע את מוחלטות אחיזת אדנות הנזרע בקרקע, ממילא עיקר שורש חובת השביתה מורה על מניעת האכילה.

ואין זה רק איסור גברא על הזרע שלא ישלים את אדנות מעשיו בזריעה, אלא דין חפצא בגידולים הוא להמנע מאכילתם, משום שכל האוכל, מושיט הוא בכך יד אל אחור ומשתתף בהוראת שלטון הקרקע שבזריעה, שמחזק הוא את אחיזת הישראל ושלטתו במקום בעצם השלמת הוראת הכיבוש שהתחילה בזריעה וגמרה בנטילת האכילה - תולדת אותה זריעה. ונמצא ברור יסוד איסור חפצא דהנזרע בשביעית.

זעזוע שביתת הארץ המתחדש באיסור ספיחין

ח) אחר שזכינו לתחילת ההלכה בבינת איסור הנזרע בשביעית, נבא להשכיל במחודש הילפותא אליבא דר"ע באיסור ספיחין דדיינינן ליה 'כאילו נזרע בשביעית'. ונבין כי חידוש הילפותא הוא לראות את אכילת הספיחין כנטילת תחילת גידולם לאכילה, דמעשה אכילתם דומה למייחד את הקרקע שגידלה - כמו שגידלה לאדם אכילה, ובזה נמצאת לקיטתו ואכילתו קובעת את האדם כאדון הארץ באיזו מידה, ונפגשו מעשיו אל מול עיקר תוכן חובת השמיטה, שהציווי הוא שלא יהיה אדון הארץ, ואכילת זרע המתחדש בשביעית ונלקט בשביעית פועלת רושם גברא בסממני אדון הארץ.

ובזה כבר זכינו להשכיל. א. מהו יסוד איסור הנזרע בשביעית. ב. מהו המחודש בבחינת הדין שחידשה תורה שהעולה מאליו 'כאילו נזרע' בשביעית. ג. מהו תוכן איסור ספיחין וגידרו דבר תורה.

לר"ע כל דיני פירות שביעית נגזרים מזעזוע 'קדושת' הארץ שבשביעית

ט) ומכאן אף נבין במה שפתחנו לתמוה כיצד איסור ספיחין מוגדר נולד מקדושת שביעית על אף שכל קדושת שביעית זה

הרב אליעזר הכהן בן פורת

המיוחד לתשמיש אכילה - ומכך נמנעים כל שאר תשמישים, ואילו ספיחין זה דבר המנוע מכל תשמיש.

דלמשנ"ת מחודש ספיחין לר"ע מבצבץ ויוצא מקדושת הארץ ולא מקדושת הפירות. שבחינת קדושת הארץ בשביעית שתעמוד ביחוד המוחלט למידת 'כי לי הארץ' היא הקדושה הסובבת את הכל, והיא המולידה הן את דיני הארץ והן את דיני הפירות.

ודבר זה נכון לשיטת ר"ע לא רק בספיחין, אלא בכל הנהגת קדושת הפירות, שהמניעה לנהוג בהם כרצוננו לכל חפצו לא נולדה מחמת הפגיעה בתכלית הפירות, אלא מחמת הפגיעה החוזרת אל אחור ומורה על אדנות הארץ.

אלא שבספיחין שהם 'זרע השביעית', בהם רושם אחיזת האדם בארץ עולה ומכה בכל אסיפה ואכילה, לכך חובת תמימות השבתת הארץ בקדושתה מחייבת את המניעה המוחלטת מהספיחין, משא"כ בשאר גידולים בהם באכילה עצמה אין פגיעה בשביתת הארץ, דאין בכך הוראת אדנות בשיעור גדול, ורק הוראת אדנות רחבה יותר בפירות היא נתפסת בשיעור הפוגע ומורה על אדנות הארץ שהעמידה את הפירות והיא זו שנאסרה.

ובזה באו דברי הראשונים ללמוד ק"ו שאם בספיחין זיקת הפירות לארץ כ"כ גדולה עד שעסק אכילתם נותן רושם 'אדון הארץ' על הגברא, כ"ש שעסק סחורה יהיה אסור, שעסק זה עומד כבעל רושם יותר גדול של אדון הארץ, שהרי אסור הוא גם בפירות האילן. וברור.

ומעתה כמה נאדר בקודש מה שאמרו תוס' (בקידושין) דאיסור ספיחין דבר תורה פקע מיד בתחילת שמינית. ותמהנו כיצד 'חפצא דאיסורא' דגידולי שביעית נקבע בלקיטה.

דעל פי האמור האיסור אינו כולו בחפצא, אלא נטילת אכילה - שהיא נטילת שביעית היא משליכה הוראת אדנות על פני השדה, ואיסורו באכילתו היא מפני הסתירה לשביתת הארץ הנולדת ממעשיו.

ומעתה נבין שאינו דומה העושה מעשה אדנות על השביעית בזמן שמינית לעושה מעשה אדנות בשביעית על זמן שביעית. שיד שביעית המזעזעת את שביתת השביעית מהוה חורבן יותר גדול לשביתת הארץ מאשר יד שמינית החוזרת אל אחור ונכנסת לשביעית ומזעזעת את השביתה דאז, דמידת זעזוע שביתה זו ודאי נחית דרגה טובא, ודבר זה לא ידענו שאסרה תורה.

דפום החילוק בין זעזוע השביתה שבאכילת זרע ובין אכילת פירות האילן

(י) כאשר זכינו לבינת עיקר היסוד, כבר נבין יפה מדוע האיסור יותר קרוב לחול על זרע הארץ מאשר על פירות האילן, שהניטל מן העץ רחוק הוא עוד מדרגה אחת מן הקרקע, והעושה בפירות העץ פחות נתפס כעושה בקרקע מאשר העושה בפירות האדמה. ונפרש.

דהמתבונן יראה כי הדעת רואה את העץ כדבר עצמי הנותן פירות מכח הקרקע, והפירות נתפסים בדעתו 'פירות העץ' שהעץ יצר מן הקרקע, משא"כ התבואה והירק נתפסים בדעת 'כפירות הארץ' ולא כפירות 'שיח השדה'.

תדע לך כי כן הוא מחילוק הברכות, שעל פירות העץ מברך 'בורא פרי העץ', ואילו על הירקות מברך 'בורא פרי האדמה', וזאת על אף שרבים רבים בהם הם פירות 'שיח האדמה'. והיינו טעמא מחמת שהדעת אינה רואה בשיח דבר עצמי, אלא

נטפל המקשר בין הארץ ובין פירותיה, ולכך עומדים ירקות ברושם 'פירות אדמה', משא"כ העץ נתפס כדבר עצמי שהוא הנותן את הפירות, אלא שמשמש הוא בקרקע ליצירת הפירות.

ומהאי טעמא הנוטל מזרע הארץ יותר נתפס כאדון הארץ מאשר הנוטל מפרי העץ. ובזה בא המובן בחילוק הילפותא מדוע יותר אסרה תורה 'זרע' והתירה פירות האילן, שהרחיקה תורה מדרגת זעזוע שביתת הארץ המבצבץ באכילת ספיחי זרעים, אבל את הבחינה היותר פחותה העולה מנטילת הפירות לא אסורו, אלא אדרבה מסרו זאת לזכות אדם.²

זעזוע שביתת הארץ באכילת אדם לעומת זעזוע שביתת הארץ שבאכילת בהמה

י"א) על פי האמור גם נבין יפה מה שלימד היראים דעת שדין הירושלמי שאין ספיחין במאכל בהמה נכון גם לשיטת ר"ע דספיחין דאורייתא.

דכאשר זכינו להשכיל שתוכן האיסור הוא בזעזוע שביתת הארץ החוזר מן האכילה אחור אל תחילת הגידול, שבזה נעשה האדם כאדון הארץ במה שהוא הופך את תחילת הגידול לגידול דידה. נבין שכאשר בהמתו היא האוכלת, כבר התרחקה אחיזת אדנותו בזרע הראשון מרחק גדול, שכל אחיזת בהמה הנותנת תועלת לאדם היא הוראת אדנות בדרגה יותר רחוקה, וחידוש יותר גדול הוא לאוסרה.

וכיון שלשון המקרא מדוקדק כלפי אכילת אדם, אחר שאנו מוצאים באכילת בהמה חידוש יותר גדול לאוסרו, כבר אי אפשר לנו להשוותם ללא חידוש מיוחד, ואין לך אלא את החידוש המפורש באכילת אדם ולא חידוש יותר גדול דאכילת בהמה.

החילוק בין כרוב לשאר ירקות לענין איסור ספיחין

י"ב) ומה שכרוב יצא מן הכלל, דאע"פ שהוא כירק לכל דבר בכל דיני תורה, מ"מ בדין מסוים זה של ספיחין יצא לחלוק רשות לעצמו שיהיה ירק בדין אילן.

פירושו דאחר שצורת פרנסת כרוב בימים ההם היתה כמו שלימדו הראשונים באכילת עלים הנלקטים מעט מעט - בעוד שהעיקר ושאר עלים במקומם הם עומדים. צורת פרנסת אכילה זו נתפסת כאכילת עלה מן הכרוב ולא כאכילת כרוב מן הארץ. ואע"פ שלענין ברכה עדיין ברכתו 'אדמה', מ"מ יש בו גם רושם נטילת אכילה הרחוקה באיזו מידה מאכילת פרי הקרקע כשאר תבואה וירקות.

וכיון שרחק הוא מדרגה אחת מאכילת קרקע, ממילא אף רושם זעזוע הקרקע המתחדש בנטילת אכילתו ירדה מדרגה אחת. וכיון שכן כבר ראו חז"ל מקום נכון לפרש את לשון המקרא כפשוטו 'הן לא נזרע' דוקא על דבר הנזרע כדרך הזורעים העולים מאליהן, ולא את הנזרע באופן שאינו עולה מאליהן, שבו צורת אכילתו נטלת כאכילת אילן ואינה פוגעת בשביתת הארץ כשאר זרעים, שאותו התכוונה תורה להוציא מהכלל לענין הלכה זו הנמדדת כולה על פי מידת זעזוע שביתת הארץ שבאכילת גידולי ספיחין.

² אמנם עיין מה שהבאנו בסימן – שביתת הארץ ושביתת האילן, מה שעולה מדברי הרמב"ם שכשם שמנעה תורה חילול שביתת הארץ כך מנעה תורה חילול שביתת האילן. ויל"ע.

עילת מניעת 'אסיפת' ספיחין

י"ג) ואף נבין נפלא גם ערשנו רעננה את התביעה למנוע כל אסיפה, ולהעניש אף אל מעשה האסיפה לאכילה, ולא רק על עצמה של אכילה.

דכאשר המידה היא הוראת הכיבוש קרקע המתחדש מהעסק בספיחין, שפיר יש לראות סיבה גדולה להרחיק אף את האסיפה, שכבר בה יש לראות כח אחיזה בעצמה של קרקע במה שהאדם מייחד את גידולי הארץ לאכילה. וברור.

שורש הפלוגתא דר"ע ורבנן

י"ד) אחר שזכינו לכל המורם נראה לעמוד יפה בסוד יסוד הפלוגתא דר"ע וחכמים הא להכריע ע"פ פשוטו של מקרא האוסר ספיחין, ולדחוק את היתר אכילה בפירות, א"ד להיפך להחליט כפשוטו של מקרא המתיר הכל באכילה, ולדחוק את המקומות שמשמע לאסור ספיחין לדרשה אחרת.

דנחלקו בנקודת היסוד דהנהגת הפירות, האם אף זה מלתא דשביתת הארץ בא, וכל הנהגת הפירות באה לשמור מפגיעה במוחלטות הנהגת כי לי הארץ דשמיטה, והיא סברת ר"ע כאמור. וכיון שזו היא שיטתו ממילא אין לו מניעה להעמיד קרא כפשוטו לאיסור ספיחין, דכללות ענין שביתת הארץ והפירות מורה ומעידה יפה גם דין זה כפשוטו של מקרא.

אמנם רבנן סברו דהנהגת הפירות באה מדין עצמם של פירות, שיש תבנית הנהגה לפירות שנה זו המונעת את אדנות הפירות מחמת עצמם של פירות. ואם זו היא מידת הגידולים, א"כ רחוק הדבר להביא עמהם איסור מוחלט השולל כל השתמשות בפירות, וע"כ חידוש איסור ספיחין רחוק הוא הרבה מתבנית ההלכה, לכך הרחיקו את דרשת איסור ספיחין והעמידו את המקרא למילתא אחרתא.

אמנם א"כ יבא השואל וישאל מדוע 'הנזרע בשביעת' נאסר אף לדעת רבנן כנ"ל מדברי הירושלמי (לפו"ר), הרי לשיטתם דין הפירות אינו שייך לשביתת קרקעות.

אך באמת אין זו טענה כלל, דכל פרי הנולד 'מחילול' שבת הארץ, בו סברא צרופה היא בעצם שאכילתו מחזקת את דריסת שבת הארץ שהיתה בשעת זריעתו, שהאכילה 'גומרת' את 'המעשה' שהעמיד את האכילה. משא"כ כאשר אנו נמצאים באכילת ספיחין, שהם באים לעולם בלי מעשה, ורק אכילתם כביכול נושכת למפרע בשביתת הארץ, דבר זה מובן רק אם כללות הנהגת הפירות - גם העולים ממילא, נובעים מהלכות שביתת הארץ והרחקתה מהאדם כאדון הארץ, ועל זה רבנן פליגי, ולכך לא העמידו את המקרא לאסור ספיחין דבר תורה.